
POLEN PÅ GOD VÄG

ANDERS ÅSLUND

Några vinterdagar for jag och en vän runt i bil i sydöstra Polen. Detta brukade vara Polens mest efterblivna område, men idag är den ekonomiska blomstringen imponerande. Landet har inträtt i grosshandlarnas tidevarv. I varje by möts vi av skyltar om grosshandel. Knappast någon butik, ens i en liten by, är av sämre kvalitet än den skulle kunna vara i Sverige. En mängd stora familjevillor har byggts under de senaste åren. Fönyelsen är överväldigande.

Det är lätt att förstå att Polen har Europas högsta ekonomiska tillväxt om 4 procent 1993 och snarast litet mer i år. Samtidigt sjönk budgetunderskottet till 3,5 procent av BNP och inflationen sjunker likaså stadigt. Arbetslösheten har börjat sjunka från dryga 15 procent, obetydligt högre än i Västeuropa. Utrikeshandelsbalansen är något ansträngd p g a kombinationen av västlig protektionism och lågkonjunktur, medan Polen åtnjuter högkonjunktur. Idag uppskattas den totala produktionsminskningen 1990-91 till endast 5-10 procent.

Polen har hitintills lyckats med sitt systemskifte bättre än något annat av de andra 26 postkommunistiska länderna i Östeuropa och f d Sovjetunionen såtill-

vida att det totala fallet i BNP varit minst, vändpunkten kom tidigast (efter två år) och dagens tillväxt är störst.

Sorglig valutgång

Om systemskiftet har varit så lyckosamt, hur kan vi då förklara att postkommunisterna vinner ett demokratiskt parlamentariskt val endast fyra år efter att den kommunistiska diktaturen gått ur tiden, så som skedde den 19 september 1993?

Är friheten så föga värd? Sitter Östeuropa så fast i de kommunistiska formarna? Kommer Polen nu att misslyckas med att bygga ett " normalt " samhälle, som termen länge lytt? Är Polen typiskt eller är det ett särfall? Även om valutagången är sorglig, är det nödvändigt att analysera den.

Trots de ekonomiska framstegen förlorade samtliga sex regeringspartier, och endast ett återfinns i den nya sejmen (riksdagen).

ANDERS ÅSLUND är professor vid Handelshögskolan i Stockholm och chef för det Östekonomiska Institutet.

Valutgången var väntad. De sista valprognoserna överensstämde relativt väl med valresultatet, och ingen skyller på valfusk.

Vänstern gick kraftigt framåt. Vänsterdemokratiska alliansen, som främst bygger på det tidigare kommunistpartiet, fick 20,4 procent av rösterna mot 12,0 procent i förra parlamentsvalet i oktober 1991, och det bondeparti som tidigare var ett kommunistiskt stödparti ökade sitt röstetal från 8,7 procent 1991 till 15,4 procent. Dessutom fick den nya arbetarunionen, ett socialdemokratiskt, vänsterpopulistiskt parti sprunget ur Solidaritet, 7,3 procent.

Förlorade röster

Även om de två postkommunistiska partierna bara fick 36 procent av de 52 procent som röstade, har de fått majoritet i parlamentet. Vänsterns totala röstetal stannar vid 43 procent, men hela 38 procent av rösterna gick till partier som inte kom in i den polska sejmen. Det är därför vänstern blivit så stark i parlamentet.

Antalet partier i sejmen minskade från 29 till 6, tack vare att ett extremt proportionellt valsysteem ersattes av ett proportionellt valsysteem med en rimlig tröskel om fem procent. En rad höger- och centerpartister fick 3-5 procent av rösterna och kom inte in i parlamentet.

Splittrad höger

På kort sikt kan detta förefalla orättvist, men på längre sikt bör det rimligtvis få följden att den polska högern tar sig sam-

man och omstrukturerar sin vildvuxna partiflora. I mångt och mycket har de bråkiga polska högerpolitikerna fått vad de förtjänat. Medan vänstern enats i tre partier har högern fördelats på ett dussin egentliga partier.

Förhoppningsvis skärper sig den polska högern och sluter sig samman i mer substantiella partier och lägger sina många petitesstrider åt sidan. Om högern omorganiserar sig i ett fåtal någorlunda begripliga partier, bör valdeltagandet också öka, ty då kan väsentliga frågor betonas och skiljelinjerna lär bli klarare.

Problemet är inte bara partisplittring. En motbjudande och hätsk personlig polemik har florerat mellan högerpolitiker i årtal. Detta började med den skridstriden på toppen i början av systemskiftet innan Lech Walesa valts till president, och sedan dess har personbråk florerat, trots att alla sagt sig vara uttrötta på dem. Demokratiska unionen, som är det ledande regeringspartiet, har varit minst engagerat i dessa strider och fick trots allt 10,6 procent av rösterna mot 12,3 procent 1991.

Prästernas läxa

Valet var även starkt antiklerikalt. Polackerna, som varit vana att ära och vörda sina präster men inte lyda dem, har blivit upprörda när prästerna drivit igenom politiska krav om mycket strikt abortlagstiftning och katolsk undervisning i skolorna. Remarkabelt nog kom inget kristdemokratiskt parti in i parlamentet i detta Europas mest katolska land. Hoppas att Polens präster lär sig av den läxan.

Den ekonomiska framgången är oundersäglig, men bakom den höga tillväxten döljer sig några viktiga sociala fakta. Tillväxten sker i en ny privat företagarsektor, och där görs väl stora förmögenheter. Mer än 60 procent av Polens arbetskraft återfinns i den privata sektorn, men hälften av denna består av ett stagnant småjordbruk.

Svår strukturomvandling

En polsk anomali på att kommunisterna aldrig lyckades kollektivisera jordbruket är att alldeles för många blev kvar i denna huvudsakligen privata och därför förhållandevis humana sektor. Det polska jordbruket domineras av minimala gårdar om bara några hektar, och bönderna kommer att tvingas genomgå en svår strukturomvandling. Denna försvåras av att hela Västeuropa är avskräckande protektionistiskt i fråga om jordbruk.

Här finns en långvarig politisk surdeg och grogrund för destruktiv populism, ty det finns ingen behaglig lösning. Tre fjärdedelar av Polens bönder bör helt enkelt rationaliseras bort inom något decennium, och de lär inte uppskatta det. Bönderna håller sig till tre populistiska bondepartier, varav bara det mest vänsterorienterade kom in i sejmen. Det blomstrande sydöstra Polen vi för igenom hade stött bondepartier och postkommunister.

Ungefär en tredjedel av arbetsstyrkan arbetar i statliga storföretag som ej privatiserats och som anpassar sig relativt långsamt till marknaden, vilket återspe-

las i de anställdas lönekuvert. Sannolikt är det här vänsterdemokraterna och arbetarunionen vunnit flest röster.

Långsam privatisering

Problemet är att privatisering av statliga storföretag gått mycket långsamt i Polen, betydligt långsammare än i Tjeckien och Ryssland. I själva verket har bara 300.000 arbetsplatser i större och medelstora företag överförts från den statliga till den privata sektorn genom privatiseringen.

Korruptionen är ansenlig, på att privatisering och liberalisering trots allt gått alltför långsamt, samt att statsapparaten var så svag när kommunisterna lämnade, samtidigt som de offentliga utgifterna var alldeles för stora. Av naturliga skäl drabbas kritiken regeringspartierna.

I valet i oktober 1991 fick vänsterpartierna, inklusive det vänsterorienterade bondepartiet, faktiskt bara 23 procent av rösterna. Ett sådant förhållande kan knappast förväntas vara i en tid av instabilitet då de sociala skillnaderna av naturliga skäl ökar. Att vänsterns totala röstetal i år ökade till 43 procent är inte heller särskilt imponerande utan bör snarare ses som en normalisering.

Partipolitisk normalisering

Det har talats mycket om att alla Östeuropas länder har helt olikartade parti-strukturer och att inget av dem har en partistruktur som påminner om något västlands, medan mönstrena i väst tenderar att vara mer likartade. Vidare tenderar de östeuropeiska partierna att sakna spe-

cifik social bas. I så motto innebär emellertid det polska valet en påtaglig modernisering och normalisering.

Solidaritetstiden är definitivt förbi, vilket symboliserades av att fackföreningen Solidaritet inte kom in i sejmen, något som måste välkomnas, då det har en korporativistisk innebörd att en fackförening sitter i ett parlament.

Vänsteralliansen har synbarligen lyckats bredda sitt stöd utanför den gamla kommunistkretsen till att även omfatta åtskilliga arbetare. Arbetarunionens kärna påminner om det svenska Vänsterpartiet, universitetsutbildade vänsterpopulister i den offentliga sektorn, men det har även fångat upp många arbetare. Någon sociologisk valanalys föreligger inte än, men synbarligen är det främst arbetare och bönder som gått åt vänster, medan borgerligheten inte mobiliserats.

Ny stabilitet

Den liberaldemokratiska kongressen, som dessvärre inte kom in i sejmen, är ett utpräglat högerliberalt företagarparti, och Demokratiska unionen representerar den bildade medelklassen. Problemet är resterande höger- och centerpartier, varav flera nu överväger sin fortsatta existens. Ofta representerar de en förvirrad blandning av antikommunism, nationalism, katolicism och populism. Flertalet reflekterar vare sig någon social gruppering eller ett modernt samhälle.

I och med att de polska riksdagspartierna nu tenderar att företräda klarare politiska linjer och sociala intressegrupper

samt att sejmen bara omfattar sex partier, bör helt nya förutsättningar för politisk stabilitet och parlamentariska kompromisser ha skapats.

Unga och omärkta

Vänsteralliansen har framsprungit ur det gamla kommunistpartiet, men dess program är mycket liberalt och bör programmässigt snarast jämföras med folkpartiet. Det förespråkar officiellt massprivatisering av storföretag. Ledarna är liksom i bondepartiet påfallande unga och förhållandevis omärkta av kommunismen.

De tre ledande postkommunisterna som framstår som rena liberaler är partiledaren och gruppleddaren i parlamentet Alexander Kwasniewski, Vice premiärministern och finansministern Marek Borowski och privatiseringsministern Kaczmarek. Även om massan av parlamentsledamöter och partiarbetare är betydligt mer kommunistiska vet de att det var dessa liberaler som säkrade valsegern åt dem.

Irreversibelt systemskifte

Därför framstår dessa postkommunistiska partier inte som så farliga, utan snarast som svenska socialdemokrater på 1930-talet. De betonar sin finansiella ansvarsfullhet och liberalism, och talar bara vagt om en mer socialorientering och viss industripolitik. Systemskiftet har gått så långt att det förefaller irreversibelt. Frågan kvarstår emellertid i vad mån det gamla kommunistiska etablissemangen

kommer att pressa fram ökade krediter, subventioner och därmed inflation, när de väl kommit in i ministerierna.

Uppskruvade förväntningar

Ett problem som levt kvar sedan systemskiftets inledning var att det förklarades alltför illa för befolkningen, och förväntningarna var ursprungligen överdrivet uppskruvade. Till skillnad från andra östeuropéer har polacker och ungrare inte varit särskilt tacksamma för den frihet som bjöds dem efter kommunismens fall, ty dessa två folk åtnjöt redan ett flertal friheter.

Sammanfattningsvis förefaller det viktigaste felet ha varit rent politiskt. Den polska vänstern har lyckats modernisera sig och hålla sams, medan den polska högern ännu ej moderniserats, men däremot splittrats och käbblat inbördes, så att inte stort mer än halva väljarkåren brytt sig om att rösta. Femprocentströskeln bör så småningom lära den polska högern en läxa, och ju tidigare desto bättre. Den katolska kyrkan borde lära sig att dess makt är andlig och inte politisk.

Långsam privatisering

Vänstersegern är delvis ett tecken på hur långt systemskiftet i Polen har kommit, att folk vågar tänka på fördelning och inte bara om systemskiftet över huvud taget skall lyckas, samt att partistrukturen normaliserats. Delvis visar den faran i en alltför långsam privatisering av storindustrin, som kan leda till ett stort kvarglömt

proletariat i en lågproduktiv, socialistisk sektor. Den stora reaktionära jordbrukssektorn är ett speciellt polskt problem.

Vid nästa val borde högern ha hunnit hämta sig och omorganisera sig totalt. Den sociala strukturen förvandlas snabbt, de unga drar sig alltjämt åt höger, och de unga är många i Polen. Det nya valsystemet har förhoppningsvis gjort parlamentet och Polen regerligt.

Viktigt för Ungern

Vad betyder valutslaget i Polen för andra partier i Östeuropa? Mitt intryck är att det haft föga betydelse för Ryssland, ty ländernas situation är så olika. Sannolikt är den polska valutgången viktigare för länder som kommit längre på väg mot en stabil marknadsekonomi, och kanske främst för Ungern som har val i år.

De tre kristdemokratiska partier som regerar i Ungern verkar ha regerat sönder sig. Striden lär främst stå mellan två högerliberala partier och ett moderniserat postkommunistiskt parti av mycket liberalt snitt. I Ungern har privatiseringen av storföretag liksom i Polen gått alltför långsamt, och jordbruket befinner sig i svår kris. År efter år har BNP sjunkit litet i stället för att stiga som förväntat. Stämningen är pessimistisk. Framför allt ungdomdemokraterna är emellertid ett mycket starkare högeralternativ än något parti i Polen.

"Trade not Aid"

Kan Väst göra någonting för att motverka en postkommunistisk revansch? Ja,

framför allt bör Västeuropa reducera sin extrema jordbruksprotektion. Ett flertal länder i Östeuropa är naturliga jordbruksexportörer av rang, men idag förvandlar Västeuropas protektionism deras potentiellt lönsamma jordbruk till krisbranscher. Följden blir att stora landsbygdsbefolkningar sällar sig till destruktiva populistiska partier vilka bidrar

till att destabilisera både ekonomi och politik.

Få svenskar tycks inse att EFTA-länderna faktiskt är vida mer protektionistiska i fråga om sitt jordbruk än EG. Runt om i Östeuropa hörs önskan om "trade not aid", och något viktigare än att liberalisera vår jordbruksimport kan vi inte göra för Östeuropa.